

Türkiye’de “en hakiki mürşit” ne kadar “ilimdir”? Bir sosyal bilimcinin hatırladıkları

Metin HEPER*

Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 06533 Bilkent, Ankara

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de Sosyal Bilimler ile kişilerin düşünce yapısı arasındaki karşılıklı etkileşim konusu ele alınmaktadır. Yazar, kendi öğrenim ve öğretim hayatından bazı özgün deneyimlerini nakletmekte ve zikrettiği deneyimlerinin kişinin analitik bir düşünce yapısına sahip olmasına ne kadar katkıda bulunabileceğini ve ne kadar böyle bir düşünce yapısının ortaya çıkmasını engelliyebileceğini irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ezberleme-düşünme, betimleme-irdeleme, analitik yöntem.

In Turkey to what extent the best guide in life is knowledge? The reminiscence of a social scientist

Abstract

This article considers the interactive relationship between Social Sciences and the structure of thought of individuals. The author relates some of his experiences from his years at different schools and colleges as well as from those years during which he served as a staff member or research associate at various institutions of higher learning, and attempts to figure out to what extent those experiences could have contributed to the flourishing of an analytical mind in individuals and, conversely, to what degree they could hamper the training of minds in the same direction.

Keywords: Memorizing by heart vs. thinking, description vs. analysis, analytical method.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Metin HEPER heper@bilkent.edu.tr Tel: (312) 290 13 39.

Makale metni 17.12.2002 tarihinde dergiye ulaşmış, 28.12.2002 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.03.2003 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

İlkokul öğrenimimi 1951 yılında İstanbul'da Kartal İlkokulunda tamamladım. Orta öğrenim yıllarım, Kocaeli'nde Gölcük Ortaokulunda (1951-1954), İngiltere'de Harlow College'de (1954-1956) ve Ankara Kolejinde (1956-1959) geçti. 1963 yılında İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdim. 1970 senesinde Amerika Birleşik Devletleri'nde Syracuse Üniversitesinden Kamu Yönetimi alanında Doktora'mı aldıktan sonra başlayan Akademik kariyerimde, Türkiye'de sırasıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesinde (1970-1974), Boğaziçi Üniversitesinde (1974-1988), Bilkent Üniversitesinde (1988-1998), Koç Üniversitesinde (1998) ve tekrar Bilkent Üniversitesinde (1998-) öğretim üyeliği yaptım. İlgili alanımın giderek Kamu Yönetimi'nden Siyaset Bilimine kaydığı bu yıllarda, Rektör Yardımcılığı ve çeşitli defalar Dekanlık ve Bölüm Başkanlığı görevlerini de ifa ettim. Bilkent Üniversitesinde beş yıl Üniversite Tayin ve Terfi Komitesinde çalıştım. Amerika Birleşik Devletleri'nde Harvard Üniversitesinde (1977-1978), İsrail'de Kudüs Musevi Üniversitesinde (1980-1981) ve İngiltere'de Manchester Üniversitesinde (1986-1987) Misafir Araştırmacı ve Amerika Birleşik Devletlerinde Southwest Texas State Üniversitesinde (Yaz 1978), Connecticut Üniversitesinde (1981-1982) ve Princeton Üniversitesinde (1995-1996) Misafir Öğretim Üyesi olarak bulundum. 1993 yılında Türkiye Bilimler Akademisinin (TÜBA) Kurucu Üyesi oldum. O tarihten itibaren, yurt dışında bulunduğum yıllar hariç, Akademi'de aktif görevler aldım. Bu görevlere, 1993-1995 yıllarında ve 1999 yılından bugüne kadar devam eden Akademi Konseyi üyeliği dahildir.

Eğitim ve öğretim hayatımın değişik ülkelerde ve kurumlarda geçmesinin ve öğretim üyeliğinin yanında akademik yöneticilik de yapmamın sonucu olarak değişik eğitim ve öğretim kültürleri ve bilimsel ve bilimsel olmayan değerlendirme kriterleri ile karşılaştım; ister istemez onları karşılaştırdım ve değişik bilim dallarının özelliklerine, özellikle bilimi nasıl algıladıklarına bir hayli aşına oldum. Bu yılların ardından vardığım bir temel sonuç, Türkiye'de Sosyal Bilimlerin, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimlerinden hayli geride olduğudur. Bu durumun göstergelerinden biri, bugün

TÜBA'nın üyesi olan bilim insanlarının ancak dörtte birinin Sosyal Bilimci olmasıdır. Önümüzdeki yıllarda bu oranın daha da düşeceğini rahatlıkla söyleyebilirim.

Sosyal Bilimlerin, daha doğrusu Sosyal Bilimlerde bilimsel düşüncenin, bu görece gelişmemişliği hangi biçimlerde tezahür etmektedir ve nedenleri nelerdir? Ben bu kısa yazı çerçevesinde, bu konunun bazı yönlerini kişisel anektodlarım çerçevesinde irdelemek istiyorum. Öğrenim hayatım boyunca ve akademik kariyerim sırasında bende iz bırakan bazı olaylardan söz ederek ve o olaylar hakkında sesli düşünerek konunun bazı boyutları üzerinde durmak istiyorum.

Hikayeye, 1940'ların ikinci yarısından başlamam gerekmektedir. İlkokul yıllarımdan aklımda kalan bence en önemli hatıram anneannem ile yaptığım bir konuşmadır. Bir gün anneannem bana, "Okulda din dersleri alıyorsun, Müslüman olmanın şartlarının neler olduğunu öğrendin mi" diye sormuştu. Bu soru üzerine sözkonusu şartlardan birkaçını saymıştım. Sonra, anneannemin tereddüt ile karşıladığı, şu düşüncemi ileri sürmüştüm: "Ben iyi ve çalışkan bir çocuğum. Bu nedenden dolayı dinimizin bizden istediği her şeyi yerine getirmesem dahi ben Müslüman sayılırım."

Daha sonraki yıllarda düşündüm: bu konu, ilkokulumdaki din derslerinde tartışılmış mıydı? Sanmıyorum. O yıllarda din derslerinde Müslümanlığın bazı şekil şartları *ezberlettirildikten* sonra uzun uzun Peygamberimizin yaptığı savaşlar anlatılırdı. Diğer bir deyişle, bu derslerde esas itibarıyla dinin *kendisi*, yani amacı ve tavsiyeleri, değil, cihat yolu ile dinin *nasıl yaygınlaştırılmaya çalışıldığı* üzerine durulurdu. Kuran'daki ayetlerin değişik emredicilik düzeylerinde olduğu ve, en önemlisi, Allah'ın inananlarına Kutsal Kitabın çeşitli ayetlerinde çeşitli şekillerde "Düşününüz" diye buyurduğuna hiç değinilmezdi.

Bu durumun sonucu olarak, cihat amacı ile yapılan savaşların hangi tarihlerde yapıldığını ve kimin kimi yendiğini hatırlamak öğrencilerin

temel amacı olurdu. Din derslerinden geçmeyi bu suretle hemen hemen garantilemiş olurdu. Giderek, tüm derslerde, dersi *geçmek* dersten birşeyler *öğrenmekten* genellikle daha önemli olmuştu biz öğrenciler için. Herhalde o nedenden, Türkçe’de çok çalışmanın iyi bilinen hayli argo bir tabiri vardır. Her ne pahasına olursa olsun dersi geçmek tek amaç olduğu için adeta o belalardan kurtulunmuşçasına yıl sonlarında kitaplar yakılırdı. Kitaplar, merakla okuduğumuz ve her okuyuşumuzda bizde değişik düşünceler uyandıran ve dolayısıyla bizim için çok değerli olan nesnelere değildi.

Çok sonraları farkına vardım ki, 1940’ların sonlarına doğru, sözkonusu din dersleri, 1946 yılında kurulan ve vicdan hürriyetini vurgulamaya başlayan Demokrat Parti’nin önünü kesmek için o dönemin Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti tarafından ilkököl ders müfredatlarına dahil edilmişti. Bu partinin geleneğinde Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü, temelde din kurumunun direnmesine bağlamak bulunduğu için, dinin sadece devlet hayatında değil fakat toplum ve kişi düzeyinde de önemli bir role sahip olmaması gerektiği sonucuna varılmıştı (Bellah, 1958). Bu şartlar altında da din dersleri meselesine, biraz da yasak savar bir şekilde yaklaşmıştı Nitekim o dönemde, öğrencilerin din derslerini almaları velilerin iznine bağlanmıştı. 1950 yılında Demokratlar iktidara gelince tersi uygulamaya geçildi ve veliler aksini istemedikçe öğrenciler din derslerini almaya mecbur tutuldu (Kazamias, 1966: 188ff).

Bu koşullar altında, ben akranlarıma göre doğuştan çok üstün bir çocuk muydum ki anneanneme -o zamanki yaygın düşüncü çok iyi aksettiren bir deyim ile- öyle “boyumdan büyük bir laf” etmişim? Tabii ki o tür bir üstünlüğüm yoktu. Belki benim şansım, şimdi hayatta olmayan teyzemin aynı okulda öğretmen olması, beni ders kitaplarına ilaveten başka yararlı kitapları ve dergileri okumaya teşvik etmesi ve benim o kitap veya dergilerde anneanneme aktardığım düşünce ile karşılaşmam idi. Belki teyzeme mahcup olmamak için dersleri iyi dinlemeye çalışmam ve dolayısıyla aslında nitelikli olan sınıf hocamızın o mealde bir sözünün bende iz bırakması idi. Yani benim

öyle “boyumdan büyük bir laf” etmem, her zaman rastlanmayacak bazı özel şartların sonucu idi; tamamen tesadüfi idi. Demem o ki, din derslerinde ve o derslerden pek farklı olmayan sosyal konulardaki diğer derslerde, genelde böyle “boylarından büyük laflar” edecek (mecazi anlamı ile) “hindi”ler değil ancak “papağan”lar yetiştirebilirdi. Hindilik de çoğunlukla gelip geçici bir nitelik olabilirdi bu şartlar altında; o niteliğin de bir süre sonra kalabalığın genel niteliğine dönüşmesi olasılığı çok yüksekti. (Hindilik de doğal olarak makbul bir nitelik değildi; sanırım o yüzden mecazi anlamı ile bu sözcük de Türkçe’de küçültücü bir anlama sahip olmuştur.)

Eskiden Milli Eğitim Bakanlığımızdaki bir ünite’nin adı “Talim ve Terbiye Dairesi” idi. İyi bilindiği gibi, buradaki “talim”den maksat, bir şeyi devamlı tekrar ederek ezberlemektir. “Terbiye” ise öğrencinin değer ve tutumlarını değiştirmek, örneğin onda öğrenmeye karşı bir merak uyandırmaktır. Daha doğrusu öyle olmak gerekir. “Öyle olmak gerekir” diyorum, çünkü ülkemizde fiiliyatta hem ilk öğretimde hem de orta öğretimde, ders programları temelde “terbiye” değil “talim” amacı taşımıştır. Herhalde bu yüzden olsa gerek, “terbiye” sözcüğü giderek esas anlamını kaybetmiş ve “cezalandırarak yola getirmek” şeklinde anlaşılır olmuştur.

İlkokul yıllarım gibi, Gölcük Ortaokulu’mdaki yıllarımı da esas itibarıyla “talim” ile geçirdim. Üstelik bu ortaokulda en az iki defa yozlaşmış anlamı ile terbiye denemeleri ile karşılaşım. Son sınıfta müzik dersinde solfej’i gereken ses tonunda okuyamadığım için az daha okuldan atılıyordum. Bir tesadüf eseri o sırada kardeşim mandolin dersi alıyordu. Geleceğimi garanti altına alabilmek için, dersleri sırasında onu izleyip, ders bitince ben de mandolini tıngırdatmaya çalışım. Okul bitirme imtihanında, avına adeta vahşice bakan müzik öğretmenin hayret dolu bakışları altında o yedi notayı kaşını gözünü yarararak çalabildim de ortaokuldan mezun oldum. Eğer bugün bu yazıyı yazabiliyorsam, bunu kardeşime mandolin dersi aldırılmaya karar veren ebeveynlerime borçluyum! Aynı durum ile karşılaşan ancak kardeşlerine mandolin dersi aldırılmamış olan bazı talihsizler bugün ülkenin

eğitilmiş, dolayısıyla imtiyazlı, sınıfına dahil değildiler. Yine kişisel deneyimime göre, ülkemizde bu imtiyazlı sınıfa dahil olmak için insanın kardeşinin mandolin dersi alması da yetmeyebilir. Aynı zamanda, ders aldığı hocaların belli bir mantık düzeyinde olması da gerekir. Aynı ortaokulda resim-iş hocamız birgün, daha sonraki derse gelirken herkesin kil getirmesini istemişti. Cıvardaki bir köyden gidip gelen bir sınıf arkadaşım benim için de kil getirdi. Ders başladı, hoca, “Herkes getirdiği kil’ini sırasının üzerine koysun” dedi. Diğer öğrenciler gibi ben de bana gelen kili sıramın üzerine koydum. O sırada, beni “çok seven” bir öğrenci, “Hocam, o kil Metin’in kili değil, ona kilini başkası getirdi” dedi. Bu yüksek mantığı hemen benimseyen Hoca, “Metin, sen bir sahtekârsın; bu sınıfı terket ve bir daha gözüme gözükme” buyurdu. Bu defa, o ortaokulu bitirebilmem için araya giren pek çok kişi tarafından türlü diller dökülerek sözkonusu hocanın benim sahtekâr olmadığı hususunda ikna edilmesi gerekti. Ayrıca okuldan ve derslerden soğumamam için benim de kendimle uzun süre mücadele etmem de icabetti.

Ne zaman ortaokulda karşılaştığım söz konusu muameleleri hatırlasam aklıma kızımın Amerika Birleşik Devletlerinde Massachusetts, Cambridge’de Peabody School’da ilkokula başladığı ilk gün gelir: on-oniki minik çocuk genç kız bir öğretmenin etrafında halka olmuşlar ve gitar çalan öğretmene coşkuyla eşlik etmeye başlamışlardı. İnsanın neredeyse, okullarımızda öğrencilerin sık sık yozlaşmış terbiye denemelerine tabi tutulduğu bir ortamda o öğrencilerin bırakın yeni ders yılını hiç de heyecanla beklememelerini ve tatiller sırasında birşeyler okumak istememelerini, ders yılı biter bitmez kitaplarını yakmalarını da doğal karşılamak gerekir demesi geliyor. Hâlâ, tatillerde hemen hiç bir gencin elinde çoğu zaman bir ciddi gazete bile görmemek beni hüzünlendiriyor.

Bir sonraki okulum olan İngiltere’deki Harlow College’de ilk ders coğrafya idi. Artık papağanlık yeteneği hayli gelişmiş biri olarak bu dersi kolayca “atlatacağımı” düşünüyordum. Oysa

hoca, dersin kapsamını ve içeriğini anlatınca bir an acaba İngilizcem mi yetersiz, onun için mi tam anlayamadığım diye telaşlandım. Bu derste, bütün bir sömestir, Fransa’nın kuzeybatısındaki küçük bir yöreyi inceleyecektik. Bu yörenin önce coğrafyası, sonra tarihi, daha sonra ekonomik gelişmesi ve nihayet kültürel yapısı üzerinde duracak ve bu çeşitli faktörlerin birbirlerini nasıl etkilemiş olduklarını irdeleyecektik.

Hep, o dersin ve o okuldaki benzer derslerin bana yepyeni bir ufuk açtığını düşünürüm. Sözkonusu dersleri alıncaya kadar, fizik, kimya gibi derslerde bazı maddeler arasındaki etkileşimleri öğrenmişim ama toplumun da karşılıklı etkileşim içinde dinamik bir yapısı olduğunu ve bu yapının zaman içinde değişimlere uğradığını pek düşünmemiştim. Şimdi hayal meyal hatırladığım kadarı ile, benim düşünce (daha doğrusu düşünmeme) yapımda toplum, çeşitli öğelerden oluşan statik bir yapı idi; onu “öğrenmek” için onu oluşturan öğelerden kaçır tane olduğunu saymak ve hatırdı tutmak yeterli idi. Ve tabii, bu da hayli sıkıcı bir işti!

Oysa şimdiki işi sevmeye başlamıştım; çünkü bu işi o sıralar çok okuduğum Nat Pinkerton dedektif romanlarına benzetmişim: bilmececin içinde bilmece vardı ve *bizden* işin içyüzünü keşfetmemiz bekleniyordu. Hoca çok bilmiş bir eda ile konuyu bize özetleyivermiyordu. Aslında çok az şey anlatıyor, daha çok soru soruyordu. Üstelik pek çok hususta, gerçek artık tek ve biricik değildi. Ampirik olarak bildiklerimizi yadsımadan ve mantık sınırlarını aşmadan değişik yorumlara ulaşmak mümkündü. Bu biraz da konuya hangi perspektiften baktığınıza bağlıydı. Hiç bir perspektif tek başına, bilmececin tamamını çözmek için yeterli değildi. Hoca ne der diye düşünmeden ve fakat “uçmadan” öğrencinin “boyundan büyük laf”lar etmesi mümkündü; hatta bu ondan bekleniyordu. Bu durum öğrenciye hem güven telkin ediyor, hem de önemli bir sorumluluk yüklüyordu. Ama bu sorumluluğu yüklenmeye canı gönülden razı idi öğrenci. Çünkü artık sıkıcı bir iş yapmıyordu; adeta interaktif bir biçimde dedektif romanları

okuyordu. Üstelik böyle zevkli bir şekilde dedektif romanları okuması, bazı akşamlar gruplar halinde Okul Müdürünün evinde çay içerken izahlı klasik müzik dinleme seansları ile tamamlanıyordu.

O yıllarda, henüz *önemli* bir soru sormanın herhangi bir soruya cevap vermeye çalışmaktan daha önemli olduğunun farkında değildim. Soru deyince, benim aklıma bir hafızası güçlü bir kişinin kolayca cevaplayabileceği türden sorular geliyordu—yani “ülkemizin hangi bölgelerinde yağışlar daha fazladır, filanca şehrin nüfusu nedir” türünden sorular. Karşınızdakinin ufkunu genişletecek, onu, bildiğini sandığımdan şüpheye düşürecek türden soruların gerçek anlamı ile “terbiye” sürecinde sorulması gerekli sorular olduğu hususu papağanlaştırılmış bana yabancı idi. Bu meseleye o kadar yabancı idim ki o coğrafya dersinde Hoca sorular sormaya başlayınca ilk tepkim, “Bu hoca neden dersini çalışmadan bu derse gelmiş” diye düşünmem olmuştu! Çok sonraları farketmeye başladım ki, o hoca’nın sorduğu tür soruları sorabilmek içim konulara çok hâkim olmak ve, daha da önemlisi, o konular hakkında hayli kafa yormuş olmak gerekliydi.

Bir sonraki “eğitim” durağım Ankara Koleji idi. O yıllarda Ankara Koleji Türkiye’nin, “talim”in yanında gerçek anlamı ile belli ölçüde “terbiye” de veren birkaç orta öğretim kurumundan biri idi. Ama o okulda da, eğitimi sadece “talim” sanan ve “talim”i dahi yozlaştırmayı beceren hocalar vardı. Bu konuda en iyi örneklerden biri, tarih dersi hocalarımızdan biri idi. O sıralar Milli Eğitim Bakanlığı, derslerde “aktif metod” takip edilmesine karar vermişti. Sözkonusu hoca tarih dersini şöyle “aktif” hale getirdi: zil çalıp kendisinin sınıfa girmesine birkaç dakika kala biz öğrenciler tarih kitabımızın o gün “işlenecek” konu ile ilgili bölümünün ilk paragrafını hızla okurduk. Hoca yerine oturur ve bir öğrenciye, “Başla” derdi. O öğrenci, biraz önce okuduğumuz paragrafı anlatırken biz bir sonraki paragrafı okumaya başladık. Çünkü ilk paragrafı anlatan öğrenci sözünü bitirince Hoca bir başka öğrenciye “Sen devam et” derdi. Ders bu minval üzere devam eder ve biterdi. “Sırasını

savan” öğrenciler ya dışarıyı seyreder yahut Pekosbil veya benzeri şeyler okurdu. Bekleneceği gibi, dersin sonunda *ezberimizde* dahi bir şey kalmazdı. Bu dersde sınavlara hoca tarafından verilen isim de “maç”tı; sözlüler “lig maç”, yazılı “milli maç”. Hoca sınavları, öğrencinin belli bir konu etrafında bir kere daha düşünmesini sağlayacak bir araç olarak düşünmezdi; sınav sadece bir tarafın öte tarafı altedeceği bir çetin karşılaşma olarak algılanırdı. Dolayısıyla bu “maç”lar, fikri muhteviyatı olan bir münazara değildi; bir ezber ölçme-ezber sergileme karşılaşmaları idi.

Ezberlenen bilginin insan zihnini nasıl kelepçeleyip düşüncüyü esir aldığını anlayabilmem için uzun yılların geçmesi gerekecekti. Bu olguyu, bütün çıplaklığı ile kafama “dank ettiren”, 1963-1965 yıllarında askerliğimi yaparken tanıdığım bir arkadaşımın bana anlattığı bir olay oldu. Bu arkadaşım, askerliğini yaptıktan bir süre sonra Amerika Birleşik Devletlerine yerleşmiş ve giderek çok başarılı bir işadamı olmuştu. Bir gün Boston’daki evinde kendisi ile sohbet ederken bana şunları söyledi: “Metin, bu günlere gelmek için çok mücadele ettim. Fakat, bu çabamda beni en çok zorlayan hususlardan biri Türkiye’de bilinç altıma yerleşmiş bazı şeyler oldu. Bir misal vermek gerekirse, yıllar önce New York şehrinde daha iyi bir iş için bir mülakattan diğerine koştururken ve gitmekte olduğum bir mülakatta takip etmem gereken stratejiyi kafamda planlamaya çalışırken, geçtiğim caddelerdeki binaların üzerindeki 1453, 1839, 1876, 1909, 1923, 1950 gibi numaralar, tüm çabama rağmen zihnimde ülkemin o yıllarındaki olayları canlandırır ve mülâkat stratejimi planlama çabalarımı inanılmaz biçimde güçleştirirdi”!

Sanırım, ülkemizde ezber geleneğimiz ile ansiklopedik bilgiyi gerçek bilgi sanmamız arasında yakın bir ilgi vardır. Zannedersem bu nedenden dolayı, çok kere “Kültür”ü de ansiklopedik bilgi ile eşitliyoruz. Bu eğilimiz bana hep şu fıkrayı hatırlatır. Bir ademoğlu eline bir telefon rehberi geçirmiş onu okurmuş gün boyu. Bir başkası kitabın ilginç olup olmadığını sormuş. Rehberi okuyan, “Yok, pek değil” demiş, “eshas çok, olay yok”! “Olay”

olmayınca çözülecek bilmece de olmuyor. Bilmece olmayınca, “terbiye”ye gerek kalmıyor; çünkü ansiklopedik bilgiye talim etmek yetiyor. Üstelik ansiklopedik bilgiye sahip olan kişi, “Çok kültürlü olarak” algılanıyor. Kendini diğerlerine göre yüksek tabakadan sayıyor. Başkalarını küçük görüp onlara tepeden bakma hakkını kendinde bulabiliyor. Başka türlü düşünenler olursa bunu onların cehaletine yoruyor.

Çok şükür ki, Harlow College’ın bana verebildiğini düşündüğüm bir nebze “terbiye”yi, Ankara Kolejinde sözkonusu tarih Hocası türü hocalardan sonra Hukuk Fakültesindeki Profesörlerimin büyük çoğunluğu da aşındırmaya devam ettiler ve ben de kendimi “çok kültürlü” sanmaya başlayıp neredeyse söz konusu “imtiyazlı” kişilerin saflarına katıldım! Hukuk Fakültesine başladığım sene olan 1959, malum, Demokrat Partinin 1960 askeri müdahalesi ile son bulacak iktidarının sondan bir evvelki senesi idi. Siyaset sahnesinde, Cumhuriyetçi Halk Partililer ile popülist derecede halkçı Demokrat Partililer arasında bir ölüm-kalım mücadelesi bütün şiddeti ile devam ediyordu (Zürcher, 1998: 250-52). Fakültede, özellikle “Teşkilatı Esasiye” (Anayasa) Profesörleri, peşlerinde saygıda kusur etmemeye çalışan Doçentleri ve Asistanları, azametli tavırları ile binlerce öğrencinin ve gazete muhabirlerinin heyecanlı bir bekleyiş ile doldurduğu anfilere giriyorlar ve Demokratlara verip verişirmeye başlıyorlardı. Bizim nazarımızda bu Profesörler, tüm doğruları bilen ve biz kullarına aktaran ilâhlardı. Gayet iyi hatırlıyorum: bu derslerden sonra koltuğumun altında kalın kitaplar ile Bayezit Meydanına çıktığımda gayet kibirli bir şekilde meydanı dolduran kalabalığa bakardım ve “Bunların hiçbir şeyden haberi yok” diye düşünürdüm!

Hukuk, esas itibariyle normatif bir bilimdir. Ne gibi durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini belirtir. Ancak, örneğin Hukuk Sosyolojisi hukuk kuralları ile toplumun bünyesi arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyen, dolayısıyla normatif değil analitik metodu kullanan, yani sebep-sonuç ilişkilerini inceleyen bir hukuk

dalıdır. Ancak İstanbul Hukuk Fakültesinde Hukuk Sosyolojisi seçimlik bir ders idi ve kimse beni bu dersi almaya teşvik etmemişti.

Sadece Hukuk değil fakat, o yıllarda ve daha sonraki dönemlerde, Türkiye’de Sosyal Bilimler de büyük ölçüde normatif karakterlerini muhafaza ettiler. Osmanlı döneminde devlet ile toplum arasındaki büyük uçurum ve devletin topluma kesin kez hükmetmesi sonucu, Devlet, toplumun iç dinamikleri ile ilgilenme lüzumunu hissetmemiş ve yukardan verilen buyruklar ile toplumu istediği gibi şekillendirebileceği zehabına kapılmıştır. Bu durumun sonucu, analitik Sosyal Bilimlerin güdük kalmasıdır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Devletin üniversiteden Cumhuriyet ilkelerinin savunucusu olarak hareket etmesini beklemesi ve aksi takdirde yaptırım uygulaması da normatif geleneğin devam etmesine sebep olmuştur (Mardin, 1969; Kazamias, 1966; Okyar, 1968). 1960’lı yıllardan itibaren, son kertede akılcılığı öneren Kemalizm’e rakip ve Kemalizmin supleksine sahip olmayan çeşitli cereyanların yaygınlık kazanması (Landau, 1974) normatif geleneğin daha da güçlenmesine yol açmıştır.

Bu açıdan bakıldığında, Eylül 1965 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin (ODTÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Asistan olarak göreve başlamamın ertesi günü cereyan eden bir olay şaşırtıcı gelmemelidir. Bir kıdemli hoca, odama uğradı ve öğle yemeğini beraber yiyip yiyemeyeceğimizi sordu. Sevindim. Yeni katıldığım bu kurumda ilk günlerden itibaren yalnızlık çekmeyeceğimi düşündüm. Fakat çok çabuk hayal kırıklığına uğradım. Hoca’nın beni yemeğe davet etmesinin sebebi, benim siyasi akidemi öğrenmek istemesi imiş! Akidem hoşuna gitmemiş olmalı ki sonra bir daha semtime uğramadı. Bir süre sonra bir başka kıdemli Hoca, bana kantitatif çalışmaların dışındaki çalışmaların bilimsel bakımdan fazla bir kıymeti harbiyesi olamayacağını söyledi ve beni Fakültede verilen İstatistik derslerini almaya teşvik etti. Sonradan farkettim ki bu Hoca, iyi niyetle, ancak kantitatif metod kullanılarak yapılan çalışmaların çeşitli cereyanların etkisinde kalmadan yapılabileceğini

düşünürmüş ve beni bu yüzden o çeşit çalışmalara yönlendirmeye çalışmış.

ODTÜ’de sekiz ay kaldım ve üniversitenin temin ettiği bir burs ile Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Syracuse Üniversitesine Master ve Doktora yapmak üzere gittim. Bu üniversitedeki ilk derste hoca, üç kitabın adını verdi ve gelecek haftaki derse bu kitapları okuyarak gelmemizi söyledi. Hemen kütüphaneye koştum, birinci kitabı aldım ve *etraflı not tutarak* okumaya başladım. Diğer derslerde de durum benzerdi. Bir sonraki hafta, ben verilen okumaların onda birini bile tamamlayamadan derslere girdim. Diğer öğrenciler ise bayağı bir vukufla tüm kitapları tartışmaya başlayınca şaşırıp kaldım. Çok geçmeden durumu anladım. Ben oturup kitapları baştan sona en ince detayına kadar hatmetmeye çalışırken diğer öğrenciler, bu kitaplarda esas itibarıyla hangi temel hususlar vurgulanıyor onu bulup çıkarmaya gayret etmişler, kitaplarda serdedilen önemli argümanları karşılaştırmışlar ve kendi hesaplarına birtakım sonuçlara varma çabası içinde olmuşlar. Temel görüşleri anlama, onları irdeleme ve *kendi* kararını verme—bu tür bir zihni faaliyete ne kadar uzun süre uzak kalmış olduğumu anladım. Bu faaliyet, zaman zaman dışarıda lapa lapa kar yağarken bir kır evinde üç-beş doktora öğrencisinin hocaları ile akşamüstü çayı sırasında sürdürdükleri bilimsel tartışmalar çerçevesinde de devam etti.

Bu rüya er geç bitecekti ve bitti. Kürkçü dükkanına döndüm. 1970-1974 ODTÜ yılları, giderek bir kabaya dönüştü. Bir akşamüstü odamda çalışıyordum. Belli bir ideolojik gruba mensup öğrenciler üniversiteden çıkıp bir yürüyüş yapmak istemişler. Jandarma haber almış, öğrencilerin üniversiteden çıkmalarına mani olmuşlar. Ben her şeyden habersiz pılımı pırtımı toplayıp eve gitmek üzere arabama binmişim ki birden peyda olan bir öğrenci yaklaştı ve sert bir ses ile, “Çantayı aç, bakacağım” dedi. “Sen ne hakla benden böyle bir şey istersin” diye çıktım. “Yürüyüşümüzün Jandarmaya bu binadan telsizle haber verildiğinden şüpheleniyoruz, çantayı aç, yoksa karışmam” derken ceketinin önünü açtı ve

belindeki tabancayı gösterdi. O kadar sinirlenmişim ki bir an aklımdan çılgın bir fikir geçti. Araba çalışıyordu, hatta birinci vitese takmışım. Arabayı aniden hareket ettirirsem öğrenci yana yuvarlanır, ben de arabayı sürüp giderdim! Birden kendimi toparladım. Mantığı düşünebildim. Düşüğünde öğrenci başını bir yere çarpıp yaralanabilir, hatta ölebilirdi. Çantamı açtım. İçinde bir şey olmadığını görünce çok hayret etti, çünkü bu genç için kendi misyonu çok önemli idi ama maalesef benim de daha başka türlü, daha köklü bir ilkedan, kişi özgürlüğü ilkesinden hareket ederek ona direnmeye çalışmamı hiç mi hiç anlayamamıştı.

Aslında bu öğrenciye kızmamak gerekiyordu: o yıllarda Türkiye’deki üniversitelerde hocaların önemli bir bölümü de kişi özgürlüğünü değil, sadece halkların kollektif özgürlüğünü veya sadece Devletin yüceliğini vurguluyorlardı. O dönemde bir süre benden Üniversite Disiplin Kurulu Başkanlığı yapmam istendi. Kurulda, benden başka altı üye daha vardı. Bu altı üyenin üçü, bir tür öğrenci için asalım, keselim derken diğer üç üye affedelim diyordu. Başka tür öğrenci için ise fikirler 180 derece değişiyordu. Diğer tüm üniversite Kurullarında da konulara aşağı yukarı benzer biçimde yaklaşıyordu.

Bu ve benzeri nedenler ile, 1960-1980 dönemi Türkiye’de Sosyal Bilimlerim bilimselliğine olan güvenin çok büyük ölçüde yitirildiği yıllardır. Bu yıllarda Sosyal Bilimlerin, gerçek bilim mi --herhangi bir ideolojiye saplanıp kalmadan geçersizliklerinin kanıtlanabileceğinin önceden kabul edildiği hipotezler üretmek mi-- yoksa doğruluğuna kesin kez inanılan bir paradigma (ideoloji) çerçevesinde mantığı türev-doğrular üretmek mi olduğu ciddi olarak düşünölmeye başlanmıştı. Giderek Sosyal “Bilimlerin” ikinci tür bir “bilim” olduğu sonucuna varılmış ve bu düşünce bugüne kadar yaygın bir kanı olarak devam etmiştir. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden takriben bir sene önce bir doktora öğrencim ile birlikte Recep Tayyip Erdoğan hakkında bir çalışma yapmıştık. Katıldığım sosyal toplantılarda bu çalışmadan sözettiğimde ve çalışmamızın Erdoğan hakkındaki yaygın bazı düşüncelerin doğru olmayabileceğini

gösterdiğini ilave ettiğimde hemen her sefer aldığım reaksiyon, “Sen de mi onlardan oldun!” olmuştur. Sanki Sosyal Bilimlerde bir konuyu incelemek için o konuya kişisel sempati duymak şartmış gibi.

Aslında, Sosyal Bilimlerin, doğruluğuna kesin kez inanılan bir paradigma (ideoloji) çerçevesinde mantıklı türev-doğrular üretmek olduğunun ciddi olarak düşünüldüğü ülkemizde bu tür bir reaksiyonu yadırgamamak gerekir. Sosyal Bilimlerin türev-doğrular üretmekten ibaret olduğunu sanıldığı bir ortamda, eğer biri Recep Tayyip Erdoğan’ı inceliyorsa ve hele bu incelemenin sonunda Erdoğan hakkında tümüyle olumsuz yargılara varmıyorsa ister istemez o kişinin siyasal İslam’a prim veren bir paradigmadan başka bir paradigma çerçevesinde araştırmasını yürütmesinin ihtimal dahilinde olmadığı ve binaenaleyh o kişinin “Tayyip”ci olduğu sonucuna varılacaktır.

Bugün ülkemizde hâlâ Sosyal Bilimlerin de, TÜBİTAK’ının (Türkiye Bilim ve Teknoloji Araştırma Kurumu) olmamasının sebeplerinden biri, Sosyal Bilimlerin zikredildiği biçimde algılanmasıdır. Hükümetler, Sosyal Bilimler’in gerçek bilim olmadığını düşünmüşler ve bu alanda kurulacak benzer bir kuruluşun temelde önyargılar üreterek hemen her hususta, (Türkiye’deki anlamı ile, “Aydın”ca bir tavır takınarak) sadece eleştirilerde bulunacağı kuşkusunu içinde olmuşlardır. Özellikle bu yüzden, bir kere kurulması teşebbüsünde bulunulan TESAK (Türkiye Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Kurumu) hayata geçirilememiş, daha sonraki benzer teşebbüsler TESAK projesi kadar dahi yol katedememiştir.

Yakın yıllarda konunun önemine Türkiye Bilimler Akademisi dikkat çekmiştir. Bunun üzerine tekrar harekete geçilmiş, ancak bulunan çözüm çok sınırlı kalmıştır. Yüksek Bilim ve Teknoloji Kurulu, TÜBA, TÜBİTAK ve Yüksek Öğretim Kurumu’na (YÖK) Sosyal Bilimlerde yapılan araştırmaları destekleme görevi vermiştir. Destek Fonu’nun TÜBİTAK bütçesinden karşılanması ve sağlanacak desteklerin TÜBİTAK’ın muhasebe kurallarına

göre yapılması öngörülmüştür. Bu amaçla, bir süre benim de içinde yer aldığım, TÜBA, TÜBİTAK ve YÖK üyelerinden oluşan bir komite kurulmuştur. Değindiğim gibi, bu sınırlı bir çözüm olmuştur, çünkü TÜBİTAK’ın muhasebe kuralları, Sosyal Bilimlerde yaygın araştırma yöntemlerinin bazılarının -örneğin saha araştırmasının- desteklenmesine olanak vermemektedir. Ayrıca, Komitenin başkanı bir Sosyal Bilimci olmayan TÜBİTAK Başkan Yardımcısıdır, yani, Komitenin başka bazı üyeleri gibi, bir Sosyal Bilimci değildir. Bu husus da Sosyal Bilimler’e karşı duyulan güvensizliğin bugün dahi devam ettiğinin bir başka örneğidir.

Konu ile ilgili bir anektodumu daha belirtmek isterim. Olay, TÜBA-TÜBİTAK-YÖK Komitesinin ilk çalışma aylarında vuku bulmuştur. Proje tekliflerinin gözden geçirilmesi aşamasında, Komitenin Sosyal Bilimci üyeleri, “Bu projenin kuramsal çerçevesi belli değil ve/veya hipotezler yeterince geliştirilmemiş ve/veya takip edilecek yöntem açık değil” türünden değerlendirmelerde bulunmaya başlayınca, Sosyal Bilimci olmayan Komite Başkanı gayet ciddi bir şekilde, “Yani siz Sosyal Bilimciler de bizim gibi mi bilim yapıyorsunuz?” diye soruvermiştir! TÜBİTAK muhasebe esaslarının sınırlıyıcılığına rağmen kişisel olarak, Komitece desteklenmesine karar verilen projelere mümkün olduğu ölçüde fon temin etmek için kuralların elverdiği ölçüde elinden gelen gayreti esirgemeyen ve kendi sahasında değeri teslim edilmiş bu yakın dostumun bu reaksiyonunu, kendisinin değil ülkemizdeki Sosyal Bilimler’in bir ayıbı olarak düşünmüşümdür.

1974 yılında Boğaziçi Üniversitesine geçtim. Liberal geleneği olan bu üniversiteyi (Kortepeter, 1980) çok sevdim. Komik gelecek ama -çünkü bana hâlâ komik geliyor-, Ankara’dan gelen biri olarak, bu üniversiteki öğretim üyelerine genellikle hakim olan düşünce yapısını kavramakta ilk önceleri biraz zorlandım! Bir gün Fakülte Kurulu toplantısı yapılacağını öğrendim. O sıralar Boğaziçi Üniversitesi henüz Üniversiteler Kanunu’na tabi olmadığından bu

toplantıya fakülte'deki tüm öğretim elemanları katılacaklardı. Bunun benim için bulunmaz bir fırsat olduğunu düşündüm, çünkü "kimin solcu kimin sağcı olduğunu öğrenebilecektim"! Ancak bu konuda başarılı olamadım. Çünkü bu arkadaşlar, konuların "felsefi ve ideolojik boyutlarını" inceleyecekleri yerde ele alınan konular ile ilgili elimizde istatistiki bilgiler var mı gibi "amiyane irdelemeler" ile vakit geçirdiler; değişik gündem maddelerinde aynı öğretim elemanlarından oluşan bloklar halinde oy vermediler; toplantıya, gergin zıtlasmalar yerine spesifik sorunlara en isabetli çözümü bulma amacına yönelik samimi bir görüş alışverişi havası hakim oldu ve toplantının sonunda karşı yönde oy kullanmış olanlar şakalaşarak kolkola toplantı salonunu terkettiler!

Fırtınalı geçen 1970'li yıllarda dahi, Boğaziçi Üniversitesi, eğitim, öğretim ve gerçek bilim faaliyetlerinin en az aksayarak devam ettiği güzide yüksek öğretim kurumlarımızdan biri idi. Kuşkusuz, bu üniversitemizde de solcular ve sağcılar "futbolcu"lardan daha fazla idi. Ancak bu üniversitemizde, o yılların pek çok başka üniversitesi ile karşılaştırılırsa, solculuk ve sağcılık gerçek bilimi en az düzeyde hırpalamıştı. Öte taraftan, bekleneceği gibi, "futbolcu" olmayan bilim insanları "futbolcu" olanlar kadar kendilerini bilimsel çalışmalara hasredememişler ve dolayısıyla genellikle ikinciler kadar bilim üretememişlerdir.

1988 yılında, bu değerli üniversiteden ayrılarak Bilkent Üniversitesine geçtim. Boğaziçi Üniversitesi, 1960-1970'lerin gayri bilimsel atmosferine büyük ölçüde direnç gösterebilmiş, fakat ülkemizde enflasyonist ortamda yüksek öğretime ayrılan payın çok düşük olmaya devam etmesinden diğer devlet üniversiteleri gibi olumsuz etkilenmeye başlamıştı. 1980'li yıllarda her sene başı toplanıyor, artık Kütüphaneye hangi dergileri *getirmeyelim* kararını alıyorduk. Kütüphane'nin yeni kitaplar edinmesi ise hemen hemen imkansız hale gelmişti. Kişisel olarak varlıklı olmayan veya yarı zamanlı başka işlerde çalışmayan öğretim elemanları için idamei hayat sorunu ortaya çıkmıştı. Özellikle o yıllarda, tüm bu ve benzeri

faktörler üniversitenin gerçek bilimsel potansiyelini düşürmeye başlamıştı.

Bilkent Üniversitesi ile başlayan ve Koç ve Sabancı gibi üniversiteler ile devam eden, üst düzeyde gerçek bilim yapılan vakıf üniversiteleri, benzer devlet üniversiteleri ile birlikte, Atatürk'ün, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir" düsturunu hayata geçirebilecek yeni yüksek öğretim kurumlarıdır. Burada hemen bir tespit yapmak gerekmektedir: tüm vakıf üniversiteleri üst düzeyde bilim yapılan üniversiteler değildir. Bilkent, Koç ve Sabancı gibi üniversitelerin en önemli özellikleri sadece gerçek bilimi değil, en üst düzeyde gerçek bilimi teşvik etmeleri ve bu tür bilim yapan öğretim elemanlarını ödüllendirmeleridir. Sevinerek belirtmek gerekir ki bazı devlet üniversitemiz de imkanları nispetinde bu uygulamayı benimsemeye başlamışlardır.

En üst düzeyde bilim üretme çabası içinde olan vakıf üniversiteler, köstaklenmemeli, bilakis bu üniversiteler de devlet tarafından desteklenmelidir. Oysa zaman zaman bunun aksi eğilimler ortaya çıkmıştır. Bilkent Üniversitesi, bir süre "Devlet kurumu olmayan bir yüksek öğretim kurumu üniversite olabilir mi olamaz mı" sorunu ile karşı karşıya bırakılmıştır. Yine uzun süre Koç Üniversitesi, inşa ettiği modern kampüsü kendisine bırakılacak mı bırakılmayacak mı bilememiştir. Bütçelerinin çok düşük bir oranını teşkil etmesine rağmen, bu üniversitelere yapılan devlet yardımları da tartışma konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu tartışmalarda, bu üniversitelerin devlete ödedikleri vergiler ve KDV dikkate alınmamıştır. Bildiğim bir örnek olduğu için veriyorum: Bilkent Üniversitesi, şimdiye kadar devletten *net* yardım almamıştır; buna karşılık örneğin içinde bulunduğumuz 2002-2003 ders yılında 10,000'e yakın öğrenciye en üst düzeyde eğitim-öğretim sunmaktadır.

Sonuç bir cümle ile özetlenebilir: eğer Atatürk'ün, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir" düsturunu ülkemizde tam anlamı ile hayata geçirmek istiyorsak bu ülkede

çocuklarımıza ve gençlerimize, eğitim kurumlarının her kademesinde, *nasıl* bir eğitim-öğretim sunuyoruz ve sonra bu çocuklar ve gençler *nasıl* Sosyal Bilim yapıyor soruları üzerinde hayli kafa yormamız gerekiyor.

Kaynaklar

Bellah, R. N. (1958). Religious Aspects of Modernization in Japan and Turkey. *American Journal of Sociology*, 65, 1-5.

Kazamias, A. A. (1966). *Education and the Quest for Modernity in Turkey* Chicago: the University of Chicago Press.

Kortepeter, C. M. (1980). American Liberalism Establishes Bases: Robert College in Istanbul and the American University of Beirut. *Journal of the American Institute for the Study of Middle Eastern Civilization*, 1, 22-37.

Landau, J. M. (1974). *Radical Politics in Modern Turkey*. Leiden: E.J.Brill.

Mardin, Ş. (1969). Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire. *Comparative Studies in Society and History*. 11, 258-81.

Okyar, O. (1968). Universities in Turkey. *Minerva*, 6, 213-43.

Zürcher, E. J. (1998). *Turkey: A Modern History*. London: I.B.Tauris.